

Budapest felfedezése

A forradalom közkatona

Egy évszázada épültek az akkori főváros határában, mocsaras, zsombékos területen Kispeszt település első házai. A százéves Kispeszt történetének egyik fontos momentumja, hogy a századfordulón a sokféle ideletelepült lakosok Pesthez tartozó, mégis vidékies kisközségéből munkáskülváros lett. A peremkerületek, a „vörös övezet” munkásmozgalmának tudományos, átfogó tanulmánya még nem jelent meg. Viszonylag kevés a tárgyi emlék, a mozgalom részeseinek, tanúinak emlékezései segítik a hírlapi krónikást.

Egy közülük a 70 éves *Kotyán István*. Az ő története is alkalmas arra, hogy az egyéni és közösségi sors találkozásait példázza.

Egy inas a Hoffherrben

Vallomása:

— Hatvan éve kerültem Kispestre és itt éltem mindvégig. Egy kiadványban azt írták rólam, úgyszólván minden döntésemet, ami életemet, pályámat meghatározta, Kispesten hoztam. Ugyan, ugyan, miféle szavak. Sorsom úgyszólván eldőlt, mentünk, amerre életlehetőséget láttunk, ennyi az egész.

— Apám is, nagypám is Szentesen született, csizmadia volt mind a kettő, afféle régi városi iparosember, tavaszról őszig parasztként éltek, őstől tavaszig csizmát készítették, nyáron vásárolni jártak. Nem fenyegetett a koplalás, fedél volt a fejünk felett. Anyám öt éves koromban meghalt, apám nem nősült újra. Tízéves koromban, 1912-ben Kispestre hoztak, nagyszüleimhez. Játékban, hancurozásban, ami végül is megillette volna a tízéves gyereket, nemigen volt részem. Kemény munkára fogtak, iskolába nem küldtek, így aztán hat elemínél többet sohasem végeztem, 14 évesen esztergályos inasnak mentem a Hoffherr-gyárba.

— Régen túl voltunk a háború kitérésén, azon a tavaszon, amikor megszűntek a sztrájkok, amikor a férfiakat elvitték katonának, és hol volt már a reménykedés, hogy mire lehullanak a falevelek, hazajönnek a katonák. Ősszel a fák elhullatták lombjukat, de a katonák nem jöttek vissza. Amikor nem sikerült a Schlieffen-terv, kezdték visszahozni a frontról a megmondhatatlanul berukkoltatott vasmunkásokat, főleg az esztergályosokat. Munkára vezényelt katonák voltak, lövedékeket gyártottak Kispeszt gyáraiban is. 1915-ben még rendes bért kaptak ők is, de 1916-ban, amikor nehezebbé vált az ellátás, fokozódott az infláció, növekedett az elégedetlenség közöttük is, a „rendes” munkások között is. 1917-ben jöttek a hírek a februári orosz forradalomról.

— Akkori életem legnagyobb eseménye az 1917-es nagy inasztrájk volt. Nemcsak a Hoffherr inasai sztrájkoltak, hanem más Pest környéki gyárakban is, a MÁV-ban, a Ganzban is. Tíz napig álltunk. Kezdetben ez a mozgalom. Az inasztrájk előtt voltak már leállások, felőrás, egyórás sztrájkok. A segédek nálunk is mozgolódtak. Szóltak nekünk, na gyerekek, kezdjétek ti is. Akkoriban naponta tíz órát dolgoztunk. Hihetetlenül maximalista követelésekkel léptünk fel. 100—150 százalékos órabéremelést követeltünk. Sikeres volt a sztrájk. Így lett az első éves inasok 6 filléres órabéréből 15 fillér, az öreginasok 20 filléréből 40 fillér. Egész Budapesten és a peremvárosokban megváltozott az órabér.

Mit jelent az öntudat?

— Mi ment végbe bennünk akkoriban? Sorsunkat természetesen tartottuk, egyszerűen csak tetszett, hogy szembeszállhatunk a hatalommal. Néha nyunkban talán több is volt, azokban, akik 1848 szellemében csaperedtek fel. Apánk függetlenségi párti volt. Vágyaink, elképzeléseink a jövőről eléggé ostobák, zavarosak voltak. Arra vágytunk, ha felnővünk, honvédek leszünk és meghalunk egy szuronyos rohamban a hazáért. Krúdy könyvét, a Hazánk tükré-t, Farkas Emőd Diákhősök 1848-ban című művét bújtuk, kívülről tudtuk. Közben a Szigligeti utca 11.

szám alatti famunkások otthonában jöttünk össze, itt tanítottak bennünket az öreginasok. Neveket is tudnék említeni, *Mayercsik Antalt*, *Skutera Istvánt*. Előadásokat tartottak a társadalom fejlődéséről.

— Nacionalizmusunk megérzékeltetés nélkül átalakult másféle öntudattá. Emlékszem, az inasztrájk után a Hoffherrgyár főbizalmija, a munkásság egyik választott képviselője megkérdezte tőlünk, tudjuk-e, mit jelent a munkásöntudat. Nem tudtuk pontosan megmagyarázni, mondtunk mindenféle. Akkor azt mondta: „sztrájkoltatok, mert kicsi az órabér, kicsi a kenyér. Ha Hoffherr azt mondja, kalácsot adok nektek és elfogadjátok, huligánok, pecsovicsok vagytok. De ha azt mondjátok, vigye a kalácsot, nekünk mindannyiunknak — jól jegyezzétek meg —, mindannyiunknak, kenyér kell, akkor öntudatosok vagytok. Hát ilyen egyszerű volt az egész.

A forradalom: valóság

— A második tömeges megmozdulás, amelyben részt vettem, az 1918-as nagy politikai sztrájk volt, a villamosok is leálltak, ezt már Csepelen értem meg. Mert elszöktem nagyszüleimtől, hogy a magam útját járjam. Hadianyagot forgácsoltunk Csepelen, lövedékekkel dolgoztam. Továbbra is Kispesten laktam, hajnalban keltem, átvalogoltam Erzsébetfalvára, onnan vicinálissal mentem át Csepelre. A nagy sztrájk idején leálltak a gyárak, a Hoffherr-Schrantz, Teudloff, Dittrich- és a Lip-ták-gyár is. Közös felvonulás volt, a tüntetők a kormány lemondását, a háború azonnali befejezését, a szociális problémák megoldását követelték. A kispesti munkások egy alkalommal a Határ útnál katonaszökevényeket szabadítottak ki a katonai rendőrség őrzete ellenére. Ez már a forradalmi hullám emelkedését jelentette.

— 1919-ben azon az emlékezetes napon a Petőfi utcai iskola néporségének kürtöse minden utcasarkon gyülekezést fűjt. Azután katonaruhás emberek jöttek, mondták, Magyarországon megalakult a Tanácsköztársaság, a népbiztosok tanácsa vette át a kormányzást. Május elsején a Kossuth téren több száz kispesti ünnepelet, kiflit sütöttek a gyerekeknek, pedig a kormányzat örült, ha barna kenyeret tudott adni. De ezen a napon kiflit sütöttek a gyerekeknek. Mi, csepeli munkások a nagy felvonuláson voltunk. A Ráday utcában *Kun Béla* levett kalappal üdvözölt bennünket.

— Kispesti munkásaladokat villákba költöztettek. A gyárakban megszűnt a tízórás munkaidő és az akkord. Mit éreztek az emberek? Négyéves háború után mit is érezhettek. Komor, de elhatározott volt a munkásság. A gyárak úgyszólván nyersanyag nélkül voltak, sok vöröskatonának azt mondta a felesége, mit háborúztok?

— Vöröskatoná lettem, részt vettem a ludovikás tisztí növendékek felkelésének visszaverésében. Ellenforradalmat szerveztek, alaposan előkészít-

tették. Körülbelül 500 ludovikás lehetett, segítettek nekik a Hungária úti tüzérlaktanyából és sok csapattehető a régi tisztek. Mi sem voltunk jóval többen, mint ők. Este kezdődött a harc, reggel hatkor megadták magukat. Tizennyolc halottunk volt, 16—24 évesek.

Egy cipészműhely Kispesten

— 1925 áprilisában megalakult a KMP legális fedőszervevények, az MSZMP-nek a kispesti szervezete. Kiépítésén emlékeztem szerint *Osváth Gábor*, *Petri Miklós*, *Boér Ferenc*, *Bors János*, idős *Horváth János* fáradozott. A szervezet alapító tagja lettem. A szervezet hamarosan Felső-Kispestre költözött, a Három nyolcas vendéglőbe, majd a Durbinsnak csúfolt kocsmába, rozszant, öreg épületbe, azután *Lőrincre*, a *Molnár vendéglőbe*, majd a kispesti *Teleki utcába*, most *Marx utca*. Ezután megszűnt az MSZMP.

— E tíz év után már nyoma sem volt bennem a régi indulatoknak, egykori ostobaságomat elfelejtettem. Reálisan gondolkoztam az ember. A Tanácsköztársaság leverése után sokunkban erősödött a felelősségérzet és elhatározottság jövőnkért, tennivalónkat illetően, de akadtak, akik elveszítették keménységüket.

— Szakmát változtattam, hat hónap alatt megtanultam apám mesterségét, cipész lettem és dolgoztam. Megnősültem, feleségem később csatlakozott a mozgalomhoz. Szövőgyári befűző volt. Az illegális párt sajtópropagandistája lettem. A rendőrség még nem ismert. Az elvtársak rámbízták a „postát”. A lebukások konspirációs hiba miatt kezdődtek. Felső kapcsolat a valódi nevemet adta meg a vidéki elvtársaknak, akik a pártlevelezést is az én nevemre postázták. Nem haragszom arra, aki a hibát elkövette, később mártírhálát halt. A rendőrség figyelni kezdett engem. Lakásomból eltávolítottuk az anyagot, a leveleket, mégsem tudtam elkerülni a lebukást.

Egy nő a lebukottak között

— Ötször voltam rendőrségen a Horthy-korszakban. Szerencsém volt, hogy semmit sem találtak nálam. A verést mindig megkapta az ember, de ez volt a legkevésbé. Első alkalommal a megijedt kispalgárt játszottam, aki egy kissé „kócos”. 1920—1923-ban valaki „köpött”. 120—140 embert szedtek össze Kispestről, Kőbányáról, Erzsébetről, Pestlőrincről, Ferencvárosból, de még Ceglédre is. Vallattak bennünket. Volt közöttünk egy lány, *Mamusics Ilona*, ha jól emlékszem a nevére, ő is megkapta a napi 3—4 talpalást, mint mi, férfiak, mégis helytállt.

— Sok elvtárs neve eszembe jut még, *Tóth Nándoré*, idős *Dávid Jánosé*, a *Bihari testvéreké* — *Bihari Lajos* nyomdát vezetett, 1930-ban bukott le, *Kálmán* a *KIMSZ* szervezésében vett részt —, azután *Derkai Nándoré*, *Feldmann Sándoré*, *Fehérvári Istváné*. *Hochwarter Nándor* is nyomdát vezetett, ő látta el papírral, festékekkel, kellékekkel, ő volt a nyomdász is. Amikor el kellett tüntetni a nyomdát, az írógépet, sokszorosítót, két kofferben elvitte Alagra.

— 1944 karácsonyan mint katonaszökevény jöttem haza. A felszabadulás után az egyik kerületi rendőrszoba parancsnokságát vettem át, 1946-ban vidéki pártiskolát vezettem, azután Szombathelyen a megyei oktatási osztályon dolgoztam két évig. A törvényesítések engem sem kerültek el. Egyszer, később így mutatnak be: „az elvtársat lefogták Horthyék is, Rákosiék is, de még mindig kommunista”. Hát mi más lettem volna. Békés évek után, a kerületi pártbizottságról mentem nyugdíjba.

— Sokat mondhatnék még Kispestről, ahol leélte életét feleségem, harcostársam is, akit eltemettem. Arról a Kispestről, amelynek 1912-ben, amikor idekerültem, egyetlen kövezett utcája, de még útja sem volt, és ahol akkoriban harmincezeren éltek. Most több mint kétszerannyian.

Tóth Erzsébet

ÉLELMISZER-

KISKERESKEDELMI VÁLLALAT

IRODAHELYISÉG

KIKÉPZÉSÉRE

ALKALMAS

150—200 négyzetméter

alapterületű

HELYISÉGET

KERES

Elsősorban a XII. kerület területén

Ajánlatokat a

BUDAPESTI

KÖZÉRT VÁLLALAT

XII., Böszörményi út

20—22. szám alatti

központjába kérünk.